

CZU: 37.032:140.8

FORMAREA CONCEPȚIEI DESPRE LUME LA ELEVII DE VÂRSTĂ ȘCOLARĂ MICĂ ÎN CONTEXTUL EDUCAȚIEI INTELECTUALE

Vasile PANICO, Valentina FLUERAR

Universitatea de Stat din Tiraspol

Lucrarea este consacrată procesului de formare a concepției despre lume la elevii de vârstă școlară mică în contextul educației intelectuale. Totodată, este elucidat mecanismul de realizare a interrelațiilor dintre aceste două componente ale educației. Sunt caracterizate componentele structurale ale concepției despre lume: cunoștințele, abilitățile și capacitățile creative de ordin conceptual, opiniile, convingerile și idealurile conceptuale.

Cuvinte-cheie: concepție despre lume, educație intelectuală, structura concepției despre lume, proces de formare, cunoștințe, abilități integratoare, conceptuale.

THE FORMATION OF THE CONCEPTION OF THE WORLD AT SMALL SCHOOL AGE PUPILS IN THE CONTEXT OF INTELLECTUAL EDUCATION

The work is dedicated to the concept process of training about the world of school students in the context of intellectual education it's elucidates the mechanism of intersection of these two components of education. The paper reflects and describes the structural components of the conception of the world. These are: the knowledge, the skills and the capabilities of creative conception, opinions, beliefs and idealist conceptions.

Keywords: conception of the world, intellectual education of the student, the structure of the conception of the world, the relationships between the process of forming the conception of the world and the process of intellectual education of the pupils.

Introducere

Dezvoltarea societății la etapa contemporană se desfășoară în condiții complexe, contradictorii, imprevizibile din punct de vedere social, politic, economic și științifico-tehnologic. În noile condiții de viață socială apare necesitatea de a forma o personalitate social activă, competentă, responsabilă pentru acțiunile proprii.

Personalitatea umană trebuie să se integreze în viața socială, să participe activ la evenimentele sociale, morale, economice, tehnologice, de muncă profesională ș.a. Pentru a participa activ în schimbarea rezonabilă a societății, persoana trebuie să-și formeze competențe de a lua decizii independente, de a prevedea rezultatele activității în diverse condiții de viață, de a analiza acțiunile și faptele proprii și ale altor oameni de pe pozițiile valorilor general-umane și naționale, de a-și schimba pozitiv și permanent modul obișnuit de comportare de a-și forma noi modele de activitate pentru noile condiții de viață socială. Competențele de bază privind știința și tehnologia se referă la stăpânirea, utilizarea și aplicarea cunoștințelor și a metodologiilor de explicare a lumii înconjurătoare. Acestea implică înțelegerea schimbărilor cauzate de activitatea umană, responsabilitatea fiecărui individ în calitate de cetățean [1]. Participarea activă a personalității în schimbarea și dezvoltarea proprie și a societății impune formarea sentimentelor datoriei și responsabilității, a atitudinilor valorice (a opiniilor, convingerilor și a idealurilor valorice).

Concepția despre lume reprezintă un sistem de cunoștințe generalizate despre natură, societate, despre locul omului în ea; abilități și capacități de a folosi aceste cunoștințe în scopul cunoașterii și transformării realității; opinii și convingeri privind veridicitatea și eficiența cunoștințelor ca unelte de activitate și comportare; idealuri, principii și fermitatea de a-și apăra convingerile conceptuale [2-4]. Concepția despre lume constituie baza orientării corecte a oamenilor în procesele complexe ale dezvoltării istorice, înțelegerea și conștientizarea evenimentelor politice, economice, istorice, morale etc.

La formarea concepției despre lume influențează toți factorii sociali. În cadrul procesului educațional, elevii însușesc un sistem de cunoștințe conceptuale la toate disciplinele de învățământ. Dintre cunoștințele generalizate, pe care învățătorul urmează să le formeze și să le evedențieze în cadrul instruirii elevilor de vârstă școlară mică, distingem:

- determinarea legăturilor de cauză și efect între fenomenele și procesele din natură și societate;
- determinarea unor legi, legități, principii, reguli de dezvoltare a naturii, societății și a ființei umane;

- depistarea consecințelor;
- determinarea esenței fenomenului, procesului;
- elucidarea structurii obiectului, fenomenului, depistarea interdependenței dintre elementele lui;
- evaluarea valorii și importanței unor obiecte, fenomene, procese etc.;
- prognozarea evenimentelor, fenomenelor, proceselor, reieșind din fapte concrete;
- determinarea noilor relații dintre obiecte, fenomene, procese;
- stabilirea consecințelor posibile, elaborarea ipotezelor sau presupunerilor referitoare la evenimentele respective;
- elaborarea/crearea de probleme, determinarea mai multor soluții de rezolvare a problemei;
- emiterea de ipoteze, verificarea și modificarea lor, căutarea de noi soluții;
- elucidarea de noi soluții originale în situații schimbătoare;
- modificarea activității în corespundere cu noile cerințe;
- combinarea și modificarea componentelor structurii obiectului, fenomenelor și proceselor;
- rearanjarea părților componente și stabilirea altui model, substituirea unor părți componente, prezentarea consecințelor etc.;
- recomandarea obiectului, lucrului pentru noi întrebări.

Aceste cunoștințe integratorii, conceptuale sunt aplicabile pentru majoritatea disciplinelor de învățământ școlar. Ele trebuie să fie adaptate și readaptate la disciplina concretă de studiu. Astfel, în predarea istoriei se evidențiază următoarele cunoștințe integratoare/aspectuale: *determinarea continuității dintre faptele, fenomenele și procesele istorice; stabilirea tendințelor de dezvoltare a evenimentelor sociale; evaluarea și argumentarea caracterului progresist/pozitiv al fenomenelor istorice; determinarea esenței fenomenelor și proceselor istorice; evidențierea structurii obiectului/subiectului social și elucidarea legităților dezvoltării societății; determinarea etapelor și perioadelor de dezvoltare a fenomenului sau epocii; cunoașterea procesului de dezvoltare istorică și a mecanismului ei; evidențierea și conștientizarea specificului evenimentelor sociale ale epocii; determinarea esenței sociale deosebite a evenimentelor asemănătoare în diverse epoci; depistarea noilor fapte și evenimente; evaluarea caracterului și valorii fenomenului/evenimentului; formularea de învățăminte din faptele trecutului.*

În procesul studierii matematicii, în ciclul primar, evidențiem astfel de cunoștințe integratoare: *utilizarea unor formule, reguli, relații, scheme funcționale simple; determinarea legăturilor dintre adunarea și scăderea numerelor naturale, dintre înmulțirea și împărțirea numerelor naturale; identificarea sau elucidarea proprietăților operațiilor matematice; determinarea esenței conceptelor matematice; utilizarea instrumentelor de măsură adecvate; emiterea de ipoteze, verificarea și modificarea lor, căutarea de noi soluții; compararea și ordonarea numerelor utilizând modele semnificative, rearanjarea părților componente și stabilirea altui model; sortarea și clasificarea formelor și obiectelor în diferite moduri, justificarea metodei de sortare sau clasificare; interpretarea numerelor obținute în urma unor măsurări; selectarea de materiale și noțiuni matematice necesare în desfășurarea unor activități practice; combinarea și modificarea datelor, găsirea noilor modalități de depășire a dificultăților în rezolvarea problemelor; crearea și aplicarea unor scheme în alcătuirea și în rezolvarea de probleme; crearea de probleme utilizând tehnici variate; reformularea problemelor, combinarea și modificarea datelor; efectuarea de completări, modificări și rearanjări; descompunerea numerelor naturale în baza operațiilor de adunare, scădere, înmulțire și împărțire.*

În procesul studierii limbii și literaturii române se evidențiază următoarele cunoștințe integratoare: *modificarea formei unei situații gramaticale; substituirea unor cuvinte/îmbinări cu sens propriu/cu sens figurat; stabilirea legăturii dintre informațiile noi și achizițiile anterioare; determinarea relațiilor/legăturilor dintre diferite tipuri de mesaje (narativ, descriptiv, dialog); stabilirea inerențelor dintre secvențele unui mesaj oral (raporturi cauză – efect); construirea de propoziții dezvoltate/fraze potrivit normelor gramaticale studiate; structurarea textului elaborat conform celor trei părți componente (introducere, cuprins, încheiere); elaborarea de cuvinte compuse fie prin contopirea a două părți de vorbire, fie prin completare; alcătuirea propozițiilor, a unui dialog; alcătuirea de compuneri cu tema dată sau la alegere; alcătuirea unui text folosind anumite cuvinte de reper; transformarea unor tipuri de propoziții în altele, stabilirea acordului gramatical; crearea poveștilor, povestirilor; crearea unei povestiri prin combinare (a două episoade, a două povești etc.), prin analogie cu un text cunoscut, după o ilustrație/un șir de ilustrații; aprecierea, determinarea valorii unei concluzii; demonstrarea rolului mijloacelor de comunicare (verbal, nonverbal și paraverbal) și înțelegerea unui mesaj audiat sau citit; transferarea unui obiect din sfera de percepere obișnuită în sfera unei noi percepții artistice ș.a.*

În procesul studierii „Științelor” se evidențiază astfel de cunoștințe integratoare: *determinarea legăturilor de cauză și efect în fenomenele din natură; determinarea unor legi de dezvoltare a naturii, depistarea consecințelor; determinarea consecințelor activității omului asupra mediului înconjurător; evaluarea valorii și importanței unor obiecte și fenomene din natură; determinarea corelației dintre principalele organe ale corpului uman și funcțiile acestuia; formularea de concluzii în urma observațiilor efectuate; investigarea diferitelor cauze și consecințe ale impactului ecologic; determinarea esenței fenomenelor și proceselor din natură, societate, om; evidențierea structurii unor fenomene, depistarea interdependenței dintre elementele lor; prognozarea fenomenelor din natură reieșind din faptele concrete; determinarea unor noi relații dintre unele obiecte și fenomene din natură; motivarea unor atitudini (pozitive / negative) ale omului față de mediul înconjurător; formularea de probleme pe baza acțiunilor omului asupra mediului înconjurător* [5-7].

Aceste cunoștințe reflectă anumite laturi sau aspecte generale ale proceselor din natură și societate, de aceea se numesc aspectuale sau integratoare.

O astfel de tipologizare a materiei de învățământ conform cunoștințelor aspectuale/integratoare îndeplinește următoarele funcții: a) permite pedagogului să evidențieze ideile, locul și gradul lor de realizare în cadrul predării - învățării disciplinei de învățământ; b) să elaboreze sau să selecteze exerciții, situații și sarcini cu caracter de problemă în baza acestor cunoștințe; c) să determine nivelul complexității lor în corespundere cu particularitățile psihopedagogice ale elevilor; d) să stabilească gradul de reflectare a cunoștințelor aspectuale în disciplinele de învățământ.

Însă, structura concepției despre lume include doar cunoștințe generalizate / integratoare, celelalte având un rol intermediar și servesc drept condițiile acestora, creează un teren favorabil pentru recepționarea, înțelegerea și interpretarea lor. Fără ele ar fi de neconceput procesul de însușire de către om a sistemului de cunoștințe conceptuale.

Educația intelectuală presupune formarea la elevi și a abilităților de folosire a cunoștințelor integratoare/conceptuale prin aplicarea optimă a unui sistem de exerciții. Totodată, educația intelectuală mai presupune asimilarea/formarea la elevi și a altor abilități: logice, de învățare și speciale (caracteristice disciplinei de învățământ). Prin urmare, contribuind la educația intelectuală a personalității, vom contribui la formarea concepției despre lume în măsura în care îi cultivăm abilități/priceperi de aplicare a cunoștințelor conceptuale în cadrul activității cognitive/de învățare. Principalul procedeu de formare a facultăților în cauză este sistemul de exerciții, adecvat cunoștințelor respective, care este condiționat de două deziderate:

- a) să cuprindă toate tipurile de idei conceptuale;
- b) să țină cont de condițiile intra- și interdisciplinare ale unor sau altor abilități conceptuale.

O bună parte a cunoștințelor conceptuale sunt asimilate în procesul de predare a majorității disciplinelor școlare, fapt care îi cere pedagogului să determine volumul optim de exerciții pe care urmează să le efectueze fiecare elev în parte, pentru a-i forma ulterior idei conceptuale și abilități de aplicare a lor.

A forma la elevi numai abilități conceptuale nu e suficient, deoarece omul e pus adesea în situații nestandarde, când se cere de a lua o atitudine justă, de a da răspunsul corect, precum și de a-și argumenta pozițiile și convingerile, de a apăra o idee și a combate alta. În legătură cu aceasta, apare sarcina de a-i instrui pe elevi astfel, încât cunoștințele și abilitățile conceptuale să fie însușite în mod creator. Aceasta se obține prin instruirea problematizată, prin aplicarea nestandardă/creativă a cunoștințelor și abilităților. Situațiile și sarcinile cu caracter de problemă elaborate în baza acestor cunoștințe poartă caracter integratoriu sau aspectual.

Sistemul activităților creative, sarcinile problematizate trebuie să corespundă următoarelor deziderate:

- a) să cuprindă toate tipurile de idei/cunoștințe conceptuale, incluse în curricula școlară la toate disciplinele de învățământ;
- b) să fie respectat principiul creșterii treptate a nivelului de complexitate a activităților creative, ținându-se cont, totodată, de posibilitățile intelectuale ale elevilor;
- c) să fie respectat principiul continuității și al consecutivității în însușirea cunoștințelor și formarea capacităților creative.

Să ilustrăm cele expuse mai sus prin anumite exemple concrete. În baza ideilor integratoare pot fi propuse elevilor astfel de activități creative:

Istoria

• Adeseori întâlnim afirmația că în anii 1946-1947 din cauza secetei și foametei în Moldova au murit sute de mii de oameni. Enumerați cât mai multe cauze care au generat foametea în Moldova în această perioadă.

• Țările Române s-au găsit mai multe sute de ani sub stăpânirea Imperiului Otoman. Dar și Imperiul Rus dorea să-și întărească puterea în această regiune. Cum considerați, de ce aceste imperii doreau să pună stăpânire pe Țările Române? Ce s-ar fi întâmplat dacă Basarabia n-ar fi fost ocupată de Imperiul Rus?

• De-a lungul istoriei, oamenii au visat să creeze o lume mai bună. De ce atunci în lume există răul, faptele rele?

• Cum înțelegeți expresia expusă de Alexandru Ioan Cuza „O țară nu poate fi puternică și independentă fără ridicarea din mizerie și sărăcie a cetățenilor ei”?

• Fiecare popor are un mod al său de a se comporta, de a se îmbrăca, de a se alimenta. Modul de a se îmbrăca, de a organiza unele ceremonii este numit obicei sau datină, iar totalitatea de datini, credințe formează tradițiile unui popor. Cum considerați, ce s-ar întâmpla cu viața oamenilor (popoarelor) dacă ar fi lipsite de obiceiuri și tradiții? De ce popoarele au obiceiuri și tradiții diferite?

• E cunoscut că în antichitate unele triburi dobândeau focul pe calea frecării a două lemne, iar altele – pe calea lovirii pietrelor una de alta. La sărbători, triburile dobândeau focul pe calea frecării. Care mijloc de dobândire a focului este mai vechi? De ce? Argumentați răspunsul.

• Era în anul 1514. Otomanii au atacat iarăși, cu sporită putere, și Transilvania, și Ungaria. În mare grabă, conducătorii bisericii catolice au organizat o numeroasă armată ca să-i oprească la Dunăre. I-au chemat la oaste și pe țărani. La lupta împotriva otomanilor s-au ridicat mii de țărani iobagi. Astfel, în tabăra rânduie în apropiere de capitala Ungariei s-au strâns peste 40000 de țărani. Cum considerați, de ce împotriva armatei otomane s-a ridicat un număr impunător de țărani iobagi?

• În anul 1600, Mihai Vodă Viteazul a înfăptuit unirea politică a Țării Românești, Transilvaniei și Moldovei. Cum credeți, care sunt cauzele unirii politice a Țărilor Române? Explicați, de ce Mihai Viteazul a luat măsuri grabnice pentru o bună orânduie a țării?

• După domniile lui Constantin Brâncoveanu și Dimitrie Cantemir, sultanul a început să trimită domni străini, de obicei, de neam grec. Ei s-au numit fanarioți. Schimbările de domni se făceau foarte des. La numire, ei plăteau daruri foarte mari sultanilor și vizirilor. Care sunt cauzele instaurării domniilor fanariote? De ce schimbările de domni fanarioți se făceau foarte des?

• Răscoala condusă de Horea, Cloșcă și Crișan i-a obligat pe nobili și pe împărat să dea unele libertăți țăranilor, desființând iobăgia. De ce împăratul Austriei a recurs la desființarea iobăgiei? Cu sfârșitul cui se aseamănă sfârșitul lui Horea?

Științe:

• Oamenii locuiesc în regiunile cu clima favorabilă, în regiunile reci și în cele uscate. Cum credeți, de ce oamenii locuiesc pretutindeni pe Pământ?

• În funcție de tipul localității, distingem: populație rurală și populație urbană. De ce în prezent se observă tendința de creștere a orașelor și, deci, a populației urbane?

• Uzinele, fabricile, mașinile etc. poluează foarte mult Pământul. Ce trebuie să facem ca planeta Pământ să rămână o planetă curată, unde viața să fie plăcută?

• Cum a început să judece, omul a inventat diferite lucruri, a făcut mari descoperiri în toate domeniile: în medicină, în astronomie, în tehnică etc. Enumerați cât mai multe cauze care l-au îndemnat pe om să facă invenții. Argumentați răspunsul.

Acumularea cunoștințelor generalizate, formarea abilităților și capacităților conceptuale și transformarea lor în opinii și convingeri are loc atunci când însușirea acestora presupune și o atitudine personalizată față de ele.

Atitudinile personalizate, conținutul și orientarea lor nu doar că pregătesc un teren favorabil pentru dobândirea de noi cunoștințe, abilități și capacități conceptuale, dar constituie și mijloace de formare a sferei motivaționale a personalității (motivele sociomorale și cognitive, de comunicare și colaborare, profesionale și estetice, de autorealizare și valorificare a propriului potențial ș.a.).

E cazul să menționăm că atunci când motivele/trebuințele cognitive (trebuința de a înțelege, de a cunoaște, de a explora, de a descoperi) ale personalității față de cunoștințele, abilitățile și capacitățile conceptuale există în cadrul unor motive sociomorale negative, nu putem vorbi despre o formare pozitivă/rezonabilă a concepției despre lume. Cunoștințele și abilitățile generalizate devin adevărate convingeri numai în cazul când trebuințele/

motivele cognitive există în cadrul unor motive rezonabile cu sens sociomoral: datorita și responsabilitatea; dragostea și grija față de om; respectul și conviețuirea demnă și civilizată ș.a. – toate acestea imprimându-le o anumită orientare și determină formarea principiilor de activitate conștientă și a idealurilor conceptuale.

Deci, principalele componente ale concepției despre lume sunt: *cunoștințele, abilitățile și capacitățile creative, opiniile și convingerile conceptuale care determină și generează la ființa umană sistemul de idealuri și principii de comportare socioumană.*

În mod structural, concepția despre lume poate fi prezentată astfel:

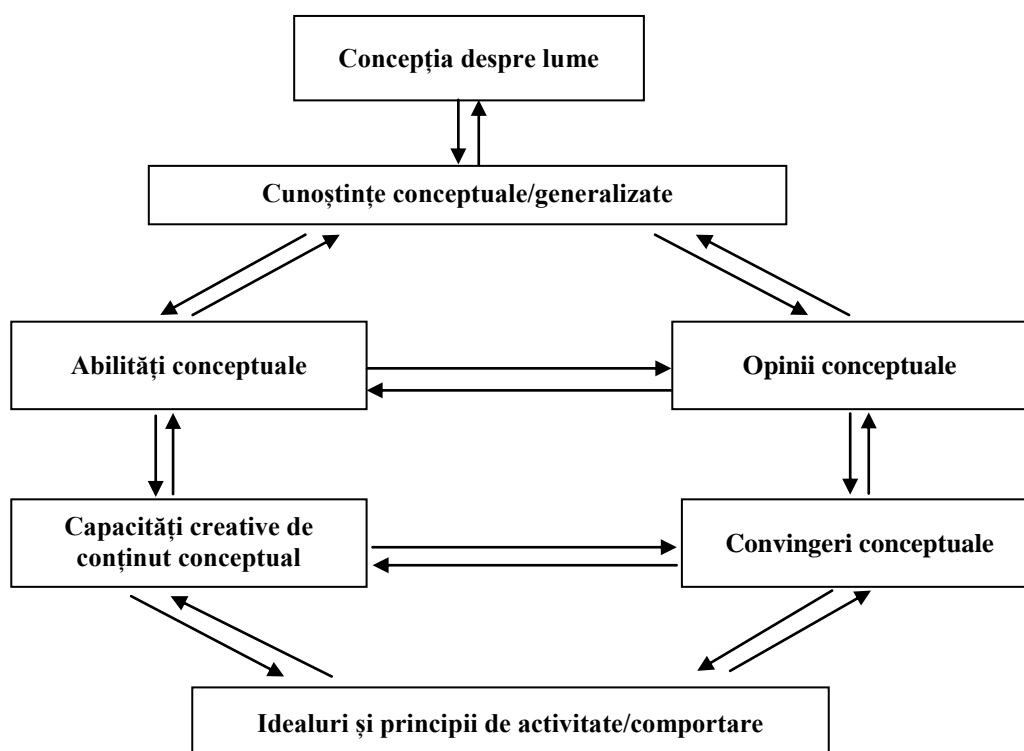

Fig.1. Structura concepției despre lume.

E cazul să menționăm că fiecare componentă a concepției despre lume la fiecare ființă umană se formează și se dezvoltă divers. Ea poate fi științifică sau eronată, profundă sau superficială, caracteristică pentru unul sau mai multe domenii de viață și activitate socială, deplină sau incompletă, funcțională sau nefuncțională, poate fi raportată la interese largi sociale sau îngust personalizată etc.

Între activitatea de educație intelectuală, care în temei se efectuează în cadrul instruirii, și procesul de formare a concepției despre lume există o strânsă legătură, care vizează următoarele:

1. În cadrul activității de educație intelectuală are loc paralel și formarea concepției despre lume, această activitate fiind, însă, insuficientă și nu unică.

2. Procesul de formare a concepției despre lume nu poate fi realizat în afara activității de educație intelectuală a elevilor. Elementele structurale ale educației intelectuale, care au fost asimilate, dar nu au conținut conceptual, imprimă componentelor concepției despre lume funcționalitate, temeinicie și constituie elementele primare, premisele formării ei.

3. E posibilă atingerea unui nivel al educației intelectuale (cu atât mai mult, al dezvoltării mentale), nivelul constituirii concepției despre lume rămânând în același timp scăzut.

4. Așa cum educația intelectuală constituie premisa și mijlocul de formare a concepției științifice despre lume, tot așa concepția despre lume, nivelul ei favorizează desfășurarea cu succes a activității de educare intelectuală a elevilor [8; 9].

E cazul de menționat că la formarea concepției despre lume contribuie nu doar instruirea, dar în mare măsură și întreaga gamă de activități nonformale și informale. Cele din urmă mai cu seamă se reflectă asupra formării opiniilor, convingerilor și idealurilor.

Viața demonstrează vădit că deseori oamenii, care au asimilat aproximativ unul și același volum de cunoștințe conceptuale din unele și aceleași domenii ale realității înconjurătoare, manifestă diverse opinii și convingeri. Mai mult decât atât, la ei pot fi prezente aceleași abilități, capacități de aplicare a cunoștințelor concepționale, însă opiniile și convingerile pot fi diametral opuse. Apare întrebarea: de ce? Care sunt cauzele care duc la formarea concepției cu caracter diametral opus, atunci când baza lor – cunoștințele și capacitățile concepționale – sunt unice?

Principalele cauze sunt următoarele:

- În primul rând, trebuie să se țină cont de specificul formării și dezvoltării personalității. Elevul tinde și dorește să se orienteze de sine stătător în fenomenele și procesele din natură și societate, să-și formeze o poziție fermă proprie. Însă, în unele cazuri, elevul nu-i în stare din punct de vedere intelectual să analizeze adecvat/rezonabil mai cu seamă fenomenele sociale. La el capacitățile logice și creatoare, ca: analiza și sinteza, generalizarea și sistematizarea, abstractizarea și modelarea etc., sunt formate în mod superficial. Ce-i drept, sunt cazuri și de altă natură, când elevul este convins de faptul că opiniile proprii nu sunt juste, însă astfel de calități ca îndărătnicia/încăpățânarea îl pune în situația de a nu-și recunoaște opiniile greșite. Elevii supraîncrezuți în sine, chiar dacă au opinii neadecvate din punct de vedere social și înțeleg că nu au dreptate, nu doresc să le recunoască și să le revadă în mod public. Cu acești elevi este mai bine să se lucreze individual și să fie convinși prin argumente indiscutabile.

- În al doilea rând, trebuie să se țină cont de mecanismul psihologic în formarea opiniilor și convingerilor concepționale. Cunoștințele și abilitățile concepționale, cu toate că pot fi științifice, nu contribuie de la sine la formarea opiniilor și convingerilor adecvate din punct de vedere social-uman. Ele se află în directă dependență de acele sentimente și emoții pe care le trăiește personalitatea. Natura și caracterul acestora depinde de interesele, idealurile și motivele morale prezente la discipol. Ele pot fi corecte sau incorecte, pozitive sau negative [10-12].

Referințe:

1. *Strategia de dezvoltare a educației pentru anii 2014 – 2020 „Educația – 2020”*. Aprobata prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.944 din 14 noiembrie 2014.
2. *Promovarea coerentă a valorilor în cadrul instituțiilor de învățământ*. Chișinău: Lumina, 1995.
3. ПЛУЖНИКОВА, Е.А. *Формирование научного мировоззрения школьников средствами межпредметной интеграции*. Армавир: АГПА, 2010.
4. ЗВЕРЕВА, М.И. *Формирование мировоззрения в современной школе*. Москва: Спутник, 2008.
5. *Curriculum școlar: clasele I-IV*. Chișinău, 2010.
6. PANICO, V. *Pedagogie. Seminare și lucrări practice*. Chișinău: UST, 2007.
7. PANICO, V., GUBIN, S., PANICO, D., MUNTEANU, T. *Conceptul și modelul educației pentru schimbare și dezvoltare*. Chișinău: UST, 2011.
8. PANICO, V. *Op.cit.*
9. *Promovarea coerentă a valorilor în cadrul instituțiilor de învățământ*. Chișinău: Lumina, 1995.
10. Ibidem.
11. ПЛУЖНИКОВА, Е.А. *Op.cit.*
12. ЗВЕРЕВА, М.И. *Op.cit.*

Prezentat la 21.02.2017